

Citation:

J.C.G. Boot, Levensbericht H.C. Millies, in:
Jaarboek, 1868, Amsterdam, pp. 104-115

LEVENSBERICHT

VAN

H. C. MILLIES.

DOOR

J. C. G. BOOT,

Secretaris der Afdeeling Letterkunde *).

In de Jaarboeken der Koninklijke Akademie van wetenschappen zal het jaar 68 om de vele sterfgevallen onder hare leden met een zwarten streep worden aangeteekend. Vooral de Letterkundige Afdeeling werd zwaar geteisterd. Zij verloor vier leden, die haar lidmaatschap niet als een blooten eeretitel beschouwden, maar door getrouwe opkomst in de vergaderingen en door wetenschappelijke bijdragen toonden het doel der Akademie te kennen en ter bereiking daarvan te willen medewerken, mannen, van wier geleerdheid en ijver zij nog schoone vruchten verwachtte.

Van de afgestorvenen hebben de schrandere taalkenner **TE WINKEL**, de beminnelijke staathuishoudkundige **O. VAN REES**, Nederlands geliefde dichter en letterkundige **J. VAN LENNEP**, in ambtgenooten, die hunne vakken van wetenschap in ons midden vertegenwoordigen, juiste beoordeelaars hunner verdiensten en welsprekende lofredenaars gevonden. De vierde, een

---

*) Voorgedragen in de gewone Vergadering van 15 Februari 1869.

man van uitgebreide en veelzijdige kennis, maar bovenal bedreven in Oostersche taal- en volkenkunde, heeft te weinige en te geringe vruchten van zijn arbeid bekend gemaakt, om zelfs voor beoefenaars van die vakken, die geen gemeenzamen omgang met hem gehad hebben, de waardeering zijner verdiensten mogelijk te maken. Veelmin kan iemand die van mij verwachten, die op het gebied van Oostersche taal- en letterkunde een volslagen vreemdeling ben. Daarom zult gij mij wel willen vergunnen, dat ik mij bepale tot het mededeelen van een eenvoudig levensbericht van ons medelid, wiens levensdraad op den 26sten November van het vorige jaar plotseling werd afgebroken.

HENRICUS CHRISTIAAN MILLIES is den 15^{den} October 1810 te 's Gravenhage geboren, waar zijn vader JACOBUS, die vroeger hier te lande, te Parijs en te Madrid met goed gevolg de graveerkunst had uitgeoefend, toen Conservator van het kunstkabinet aan 's Rijks-bibliotheek was. Nauwelijks twee jaren oud zijnde verloor hij dien vader, die de kostwinner voor het gezin was. Zijne moeder, eene voortreffelijke Fransche vrouw, ANNE BORNER, legde alles ten koste aan de opvoeding harer kinderen, waarbij zij ondersteund werd door hare zuster, die te Parijs met den Bankier SLINGELAND gehuwd was. De twee zonen, die reeds op gevorderden leeftijd waren, toen zij voor weinige jaren te Utrecht bij den jongsten overleed, hebben hare zorgen met oprechte liefde beloond.

Na het onderwijs op de departementale school genoten te hebben, werd de jongere zoon op het kantoor van een Procureur geplaatst, maar toonde voor die bezigheden noch lust, noch geschiktheid. De jongen was reeds toen een bibliophaag, en had veel meer neiging tot taalstudie dan tot kantoorwerk. Gaarne zou hij zijn ouderen broeder naar de Latijnsche School vergezeld hebben, maar het schijnt dat de bekrompene middelen dit niet toelieten. Gelukkig bood zich elders de gelegenheid aan om hem Latijn en Grieksch te laten leeren. In 1823 werd hij door een aanverwant, JOH. CHRIST. STEUERWALD, die te Bergen-op-Zoom Luthersch predikant en rector was, in huis genomen en voltooide onder diens leiding zijne gymnasiale studiën, zoodat hij, met lof tot het Akademisch onderwijs bevoor-

*

derd, in September 1827 als student bij het Luthersche Seminarium kon worden ingeschreven en de lessen van D. J. VAN LENNEP, J. P. VAN CAPELLE en andere Hoogleraren aan de Doorluchtige School hier ter stede met vrucht bijwonen.

De oude WILLMET vond toen juist een opvolger in TACO ROORDA, die in HAMAKER's school gevormd, met jeugdigen ijver het onderwijs in de Semitische talen opvatte. Aan hem heeft MILLIES veel te danken gehad. De stoom was toen nog niet als bewegingskracht op de oefeningen van den geest toegepast en de studenten schaamden zich niet jaren achtereen de lessen der Hoogleraren te volgen. De meesten begrepen, dat wie eenmaal met vaste schreden op de baan der wetenschap wil voorttreden, in zijne jeugd leiding en voorlichting behoeft. MILLIES altans rekende zich niet te geleerd om de lessen van ROORDA over Hebreeuwsche, Arabische en Arameesche taalkunde bij herhaling getrouwelijk bijtewonen, drie jaren boeken van het Oude Testament te hooren verklaren, en vier jaren deel te nemen aan een privatissimum over Arabische letterkunde.

Zoo legde hij een hechten grondslag voor zijne taalkennis en vond door zijn ijver het middel om door het onderwijzen van anderen gedeeltelijk in de kosten zijner studie te voorzien. Na de theologische lessen van PLÜSCHKE, EBERSBACH en SARTORIUS bijgewoond te hebben, werd hij in 1832 proponent bij het Luthersche Kerkgenootschap. Het duurde vijf jaren, voordat hij een beroep kreeg, in welken tusschentijd hij zich met het voortzetten zijner studiën en met het geven van onderwijs, onder anderen bij de familie VAN DER VLIET, te Bloemendaal, bezig hield.

Nu volgden tien jaren van kerkelijke bediening te Kuilenburg, Haarlem en Utrecht, die hem vooral sedert 1843 door een lichaamskwaal en zwakke gezondheid nog al zwaar viel. Recensiën uit die jaren in de *Gids* en in de *Konst- en Letterbode* bewijzen, dat hij bij voorkeur zich met Oostersche zaken bezig hield, en het was vooral de ongunstige beoordeeling van het *Handboek der Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië* van ROORDA VAN EYSINGA, die aan MILLIES den naam bezorgde van een grondig kenner der Oost-Indische eilanden.

Dat hij ook als godgeleerde gunstig bekend stond, meen ik te mogen opmaken uit zijne benoeming tot opvolger van zijn leermeester PLÜSCHKE, als Hoogleeraar bij de Luthersche Kweek-school, niettegenstaande zijne gezondheid toen veel te wenschen overliet. Hij begon zijne lessen in Mei 1847, maar kon, door ziekelijkheid verhinderd om in het openbaar te spreken, eerst den 6^{den} November van het volgend jaar zijne intree-rede houden, waarin hij de vergelijking van vreemde godsdiensten aan onze godgeleerden ten sterksten aanbeval.

Bijna negen jaren heeft hij te Amsterdam in die betrekking geleefd en gewerkt, en zoo ook al de menigvuldigheid en verscheidenheid der vakken, die hij voor zijne lessen moest behandelen, het onmogelijk maakte, dat hij in elk afzonderlijk schitterde, zoo was toch niemand beter dan hij door uitgebreide kennis en noeste vlijt in staat om zijn taak goed te vervullen en veel nut te stichten. Aan de degelijkheid van zijn onderwijs valt niet te twijfelen.

Met zijne zucht om veel te weten en zich dikwijls meer dan noodig was in kleinigheden in te laten, was het niet te verwachten, dat hij te Amsterdam den tijd zou vinden om bovendien werken van blijvende waarde te schrijven; proeven zijner veelzijdige geleerdheid uit dien tijd ontbreken echter niet.

MILLIES had een groote liefhebberij in de numismatiek, vooral met betrekking op Oostersche munten. Een van de weinige afzonderlijke geschriften, die door hem zijn uitgegeven, de eerste en de laatste bijdrage, die hij in vergaderingen dezer Akademie, heeft geleverd, een stuk opgenomen in de Belgische *Revue numismatique*, eindelijk een arbeid, in de Fransche taal van grooteren omvang, die sedert een paar jaren voltooid, maar nog niet geheel afgedrukt is, stellen de beminnaars van munt- en penningkunde in staat om over zijne verdiensten in dit vak een oordeel te vormen. Die geschriften leveren tevens de bewijzen van zijne uitgebreide kennis van Oostersche talen. Immers, hij bepaalde zich niet tot de zoogenaamde Semitische talen, maar was in het Maleisch en Javaansch genoeg bedreven om daarin anderen te onderwijzen, en greep gretig elke gelegenheid aan om zich met allerlei Oost-Indische talen eenigzins

bekend te maken. Zeer gewenscht was hem de gemeenzame omgang met LAMBERTUS MANGINDAËN, een jong man uit de Minahassa, die van Januari 1854 tot Juli 1858 hier ter stede gewoond heeft, om zich voor het onderwijs te bekwamen en vervolgens tot zendeling te worden opgeleid. Bijna wekelijks bezocht deze MILLIES om hem mededeelingen te doen over de taal, de geschiedenis, de zeden en overleveringen van zijn land en volk (de zoogenaamde Alfoeren). Later, in 't laatst van 1858, vond MILLIES in WILLEM ISKANDER, een uitstekend jongeling van Mandheling, die met soortgelijk doel hier een paar jaren vertoefde, eene goede gelegenheid, om zich in de taal der Bataks te oefenen, hoewel de verwijdering zijner woonplaats veelvuldige bezoeken verhinderde. Hoever hij het in de kennis van de talen der Makassaren, Boeginesen en Alfoeren, der Dajaks en Bataks gebracht had, zal wel voor altijd een geheim blijven, tenzij genoemde Oosterlingen, van welke de eerste nu tweede gouvernements-onderwijzer op de school te Tondanao, de andere aan het hoofd eener normaalschool te Tanah-Batoe geplaatst is, daarover inlichtingen wilden schenken. Zooveel is zeker, dat hij een buitengewonen aanleg had tot het aanleeren van talen. Velen herinneren zich nog met welk een gemak hij zich in eene vergadering van het Internationaal Congres voor sociale wetenschappen in het Fransch uitdrukte, toen de waarde van de Christelijke godsdienst als onderwerp der kunst werd aangerand, en er zijn onder u, die beter dan ik kunnen getuigen, hoe hij ook onvoorbereid zijne gedachten in zuiver Latijn wist voor te dragen.

MILLIES was een gemoedelijk man en een waar christen. Hij was diep doordrongen van de waarheid, die hij telkens in woord en schrift verkondigde, dat Nederland aan de bevolkingen zijner rijke en schoone Oostersche bezittingen, een zware schuld te betalen heeft, dat het voor de godsdienstige, zedelijke, intellektuële ontwikkeling van die volken weinig heeft gedaan en verplicht is ook in zijn eigen belang veel in te halen. Telkens, maar vooral in een artikel in *de Gids* van 1853, getiteld *de Javaansche Bijbelvertaling*, dringt hij aan op de verspreiding en verkondiging van het Christendom onder de bevolkingen aan Nederlands heerschappij onderworpen en prees

iedere poging door het Zendeling- en door het Nederlandsche Bijbelgenootschap gedaan om daartoe bevorderlijk te zijn. De slavernij wekte in de hoogste mate zijne verontwaardiging op. Meer dan eens heeft hij de pen opgevat om hare opheffing te bepleiten. Mocht iemand de waarheid van de stelling: *pectus est, quod disertum facit* in twijfel trekken, ik zou hem wijzen op de welsprekende bladzijden, die hij over dit onderwerp, weinige dagen na de inhuldiging van Koning WILLEM III, op het zien van het Surinaamsche wapenschild, geschreven heeft.

Vooraf tot het Bijbelgenootschap heeft hij jaren lang in eene nauwe betrekking gestaan en grooten invloed uitgeoefend op de handelingen van dat genootschap met betrekking tot de vertaling der Heilige Schrift. Meer dan door het uitgeven van geschriften, heeft hij zich daardoor verdienstelijk gemaakt, en ik acht het aan zijne nagedachtenis verschuldigd te zijn, hier in het kort mede te deelen, wat mij door de welwillende opgave van den geachten Secretaris van dat genootschap, den Heer J. VAN LEEUWEN, dienaangaande is bekend geworden.

De invloed, dien MILLIES uitoefende op de besluiten en verrichtingen van het Bijbelgenootschap, begon in 1845, toen hij nog te Haarlem woonde en geen lid van het hoofdbestuur was. Want hoewel zijn naam niet gevonden wordt bij het drieledig voorstel der Haarlemsche afdeeling, toen ingediend, was het toch stellig van hem afkomstig. Die afdeeling stelde voor 1°. dat de door Duitsche zendelingen aangevangen vertaling van het N. T., in het Dajaksch, ondersteund door het Britsche Bijbelgenootschap, door het Nederlandsche zou worden voortgezet; 2°. eene zending naar Celebes tot vertaling van den Bijbel in het Makassaarsch en Boegineesch; 3°. het zenden van een afgevaardigde naar Sumatra om eene vertaling in de taal der Bataks te ondernemen. In 1846 werd het eerste voorstel aangenomen, en, toen het Britsch Genootschap de inmiddels voltooide vertaling van het N. T. in het Dajaksch uitgaf, liet MILLIES de zaak niet rusten, maar wist te bewerken, dat de Duitsche zending A. HARDELAND van hier ondersteuning kreeg om zijn werk te verbeteren en ook het O. T. in die taal over te brengen. In 1859 is de verbeterde uitgaaf van het N. T.

voor rekening van het Nederlandsche Bijbelgenootschap herdrukt.

Met grooten ijver ondersteunde MILLIES de voorstellen van HARDELAND tot het bewerken van een Dajaksche spraakkunst en Woordenboek, en menig advies van hem over dien arbeid legt getuigenis af van zijne kennis dier taal. Het was voor hem eene groote voldoening toen in 1859 door het Bijbelgenootschap HARDELAND's *Dajaksch-Deutsches Wörterbuch* en de *Grammatik der dajakschen Sprache* werd uitgegeven.

De twee andere voorstellen werden in het jaar 1847 door de algemeene vergadering aangenomen, en hadden de zending van den Heer B. F. MATTHES naar Makassar en van den Heer H. NEUBRONNER VAN DER TUUK naar Sumatra ten gevolge. Het is hier de plaats niet om te vermelden wat door die beide mannen, die onze afdeeling zich eene eer rekent onder hare correspondenten te tellen, voor de kennis der talen van Celebes en Sumatra reeds is gedaan, maar wel verdient het vermelding dat MILLIES onvermoeid werkzaam is geweest om door lithographie en letterdruk de vruchten van hun arbeid in Nederland bekend te maken. Onder zijn toezicht zijn in 1855 en 1856 door den Heer N. TETTERODE te Rotterdam de stempels gesneden en de letters gegoten van het Bataksch, Makassaarsch en Boegineesch, van welke sedert gebruik is gemaakt om hier in die talen te drukken.

Sedert 1848 lid van het hoofdbestuur heeft MILLIES met de genoemde afgevaardigden eene drukke correspondentie gevoerd, en zich nooit onttrokken aan het lastig en tijdroovend correctiewerk van drukproeven. Hij deed het geheel belangeloos, alleen gedreven door zijne zucht voor linguïstische studien en door warme belangstelling in alles, wat strekken konde om Christendom en beschaving onder de volkeren, aan Nederland's heerschappij onderworpen te verspreiden. Zoo ik niet vreesde te uitvoerig te worden, zou ik hier uit de rapporten aan de algemeene vergaderingen van het Bijbelgenootschap nog veel kunnen vermelden, waaruit blijkt, dat MILLIES groote diensten aan het genootschap heeft bewezen en dat die volkomen erkend werden.

De financieele bezwaren wogen bij hem niet zwaar, en hij

kende geen grootere teleurstelling, dan als eenig voorstel tot uitgave van bijbelboeken in vreemde talen moest afgewezen worden.

Zoo deed het hem leed, dat eene vertaling van Mattheus in de taal van het eiland Lettie, door G. HEIJMERING vervaardigd, bij gebrek aan een duidelijk afschrift ongedrukt moest blijven liggen; dat de uitgaaf van het N. T. in het Japansch door het vertrek van Dr. P. J. BETTELHEIM naar Amerika verviel; dat de vertaling van den bijbel in de taal gesproken op Nias op Sumatra niet gedrukt, en dat eene vertaling in het Neger-Ingelsch opgegeven werd.

Ook nadat MILLIES door zijn vertrek naar elders in 1856 opgehouden had gewoon lid van het hoofdbestuur te zijn, verlaauwde zijne belangstelling in het genootschap niet en heeft hij dit als honorair lid van het hoofdbestuur meermalen bewezen.

Reeds in 1854 had hij een voorstel om een wetenschappelijk gevormd persoon naar de Soendalanden te zenden met warmte aanbevolen. Er verliepen eenige jaren zonder dat aan dit voorstel gevolg werd gegeven. In 1865 werd de zaak op voorstel van de afdeeling Utrecht op nieuw ter sprake gebracht en de uitvoerige memorie van toelichting is blijkbaar van de hand van MILLIES, die vervolgens medewerkte tot het gunstig praeadvies van het hoofdbestuur. Daardoor oefende hij een belangrijken invloed uit op de zending van Dr. ENGELMANN in 1863 naar de Preanger-regentschappen en op de later gevolgde missie van Dr. VAN DER TUUK naar Bali.

In 1865 gaf hij een breedvoerig advies over het nut eener Hoog-Maleische bijbelvertaling, en hield nog in het laatste jaar van zijn leven het oog op den herdruk van het Laag-Maleische N. T., waarvan de correctie aan den Heer H. SMEDING te Utrecht is opgedragen.

Zoowel zijne groote kennis in Oostersche talen, als zijne richting in het godsdienstige, waar hij reeds lang de rationalistische opvatting van zijn leermeester PLÜSCHKE vaarwel had gezegd en tot eene zeer positieve en orthodoxe verklaring van den bijbel was overgegaan, baande aan MILLIES den weg voor

het professoraat in de Oostersche taal en letterkunde bij de Utrechtsche hoogeschool.

Hij aanvaardde dat ambt in September 1856 en bleef daarin werkzaam tot den dag van zijn dood. Ambtgenooten en leerlingen hebben, toen de laatste eer aan zijn stoffelijk overschot bewezen werd, getuigd van zijne veelomvattende geleerdheid, van zijn vroom en oprecht gemoed.

Sedert 1856 telde deze Akademie hem onder hare leden. Dat MILLIES den titel van lid der koninklijke Akademie van wetenschappen niet als een loutere eertitel beschouwde, heeft hij bewezen door het gezet bijwonen der vergaderingen, somwijlen zelfs bij smartelijk lichaamslijden, door gretig deel te nemen aan de discussien, vooral door een zestal bijdragen, die in de Verslagen opgenomen proeven leveren van zijn nauwgezet onderzoek en groote belesenheid. Had de staat onzer financiën voor weinige jaren niet gedrongen tot het tijdelijk staken der uitgave van Verhandelingen, MILLIES zou zijne *Histoire des monnaies des peuples de l'Archipel des Indes*, opgehelderd door een groot aantal van afgebeelde munten op talrijke platen, voor de werken dezer afdeling hebben aangeboden, zooals hij in eene mededeeling over dat onderwerp in Juni 1865 in ons midden verklaard heeft.

Nu die belemmering door een zuinig beheer onzer geldmiddelen gelukkig is opgeheven, betreuren wij het dat die arbeid van ons verdienstelijk medelid eene andere bestemming heeft gekregen, maar verheugen er ons over, dat hij voor de wetenschap niet zal verloren gaan.

Het zal weldra blijken, of aan dien nagelaten arbeid eene groote en blijvende waarde zal worden toegekend; maar hoe het oordeel daarover zij, de nagedachtenis van een man, die zooveel gedaan heeft tot bevordering der polynesische taalstudie en tot verspreiding van beschaving en Christendom onder de volkeren van den Oost-Indischen archipel, verdient bij tijdgenooten en nacomelingen in eere te blijven.

LIJST
VAN GEDRUKTE GESCHRIFTEN
VAN
H. C. MILLIES.

Leerrede over Lucas 7 v. 12. Haarlem 1844.

Mag de Christen eigenaar van slaven zijn? Tegen het Alg. Handelsblad van 3 Dec. 1847. Amst. 1847.

De munten der Engelschen voor den Oost-Indischen Archipel, Amst. 1852.

Oratio de exterarum religionum comparatione Theologo christiano valde commendanda, Amst. 1848.

Oratio de literarum Orientalium cum theologia Christiana necessitudine, Trai. ad. Rh. 1856.

Oratio de monotheismo Israelitarum, divinae patefactionis testimonio, Trai. ad. Rh. 1868.

IN TIJDSCHRIFTEN EN ANDERE WERKEN.

Aankondiging van T. ROORDA, proeve van Javaansche poezie, in *de Gids* 1841.

Beoordeeling van de *Studia Asiatica* auctore. E. T. F. BAER, fasc. III in de *K. en L. Bode* 1841. N. 54 en 55. 1842. N. 24.

Beoordeeling van het Handboek der Land- en Volkkunde van Ned. Indië door P. P. ROORDA VAN EIJSINGA in *de Gids* 1842.

Aan P. P. ROORDA VAN EIJSINGA. *K. en L. Bode* 1843.
N. 9.

Beoordeeling van werken over Neerl. Indië van C. L. BLUME,
W. L. DE STURLER en W. L. RITTER in *de Gids* 1846.

Het Parijsche en het Nederlandsche Zendelinggenootschap,
de Gids 1848.

De inhuldiging en een wapenschild, *de Gids* 1849.

Naschrift achter J. HOFFMANN, Iets over een Chineschen
almanak voor 1851, ald. 1852.

De Javaansche bijbelvertaling, ald. 1853.

De Chinezen in N. Oost-Indië en het Christendom, in het
werkje van GÜTZLAFF, aan mijne medechristenen in Nederland,
Amst. 1850.

Levensbericht van Dr. GÜTZLAFF, in *de Hand. der Maatsch.
van Ned. Letterkunde*, Leiden 1852.

Necrologie van Dr. W. H. MEDHURST. *K. en L. Bode*.
1857. N. 13.

Notice sur les nouvelles monnaies pour les colonies orien-
tales Neerlandaises, in *de Revue de la numismatique belge*,
Brux. 1858.

Proeve eener makassaarsche vertaling des Korans, in *de
Bijdr. van Taal- Land- en Volkenkunde van Ned. Indië*, 1856.

Bibliographie van Celebes in het *Aardrijksk. en Statistiek
Woordenboek van Ned. Indië*, D. I.

Over de Arabische munten uit Zuidbarge, *K. en L. bode*,
1860. N. 13.

Voorlezing over eenige overblijfselen der oude Babylonische
letterkunde, in *het Verslag van het prov. Utrechtsch genootschap*
van 1860.

Over Prof. LASSEN's verklaring van het reisverhaal van
JAMBOULOS, in *de Aant. der letterk. sectie van hetz. genootschap*
van 1861.

IN DE WERKEN DER KON. AKAD. VAN WETENSCHAPPEN.

Onderzoek van eene verzameling Oostersche munten, *Versl. Letterk.* D. V. bl. 388—401.

Over de bronnen voor de beoefening der kerkgeschiedenis van Ned. Oost-Indië, ald. VII bl. 12—55.

Over de Oostersche vertalingen van H. GROTIUS, de veritate religionis Christianae, ald. VII, bl. 109—134.

Opmerkingen over den oud-Javaanschen dierenriem, ald. VII, 297—329.

Verslag eener mededeeling over de inlandsche munten van den Oost-Indische Archipel, ald. X, bl. 4—10.

Over eene nieuw ontdekte afbeelding van den Dodo in *de Verh. Natuurk.* D. XI.